

MEZHEP VE KİMLİK BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA İRAN'IN GÜÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI*

Power and Security Policies of Iran in the Middle East in the Context
of Sect and Identity

Kürşat KOLSUZ**

Özet

Devletler, büyük oranda jeopolitik konumları, jeopolitik tahayyülleri, jeopolitik kodları ve jeopolitik çerçeveye soktukları söylemleri ile güç ve güvenlik politikalarını şekillendirir ve mevcut coğrafi konumları temelinde ulusal kimliklerini ve dış politikalarını inşa ederler. Stratejik derinlik ve hinterlandları, onları ya motive ederek revizyonizme sürükler ya da rasyonalize ederek statükocu davranmaya iter. Bu noktada çalışmamızın temel aktörü olan İran açısından bölge bağlamında geliştirilen jeopolitik kodların en temel referans nesnesi olarak Şia, Şiiğin hüküm sürdüğü tüm alanlarda ve coğrafyalarda İran'ın proaktif olarak var olmasının koşulunu oluşturan ciddi bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Zikredilen mezhep bağlamında inşa edilen kimlik, gücün; Şii jeopolitiği ise güvenliğin temel dinamiğini oluşturmaktadır. Makalede realizm ve konstrüktivizmin İran dış politikasındaki yoğun etkisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güç, Güvenlik, Güvenikleştirme, Güvenlik İkilemi, Konstrüktivizm.

Abstract

States substantially shape their geopolitical positions, power, and security policies through their geopolitical positions, geopolitical imagery, geopolitical codes and the rhetoric and build their national identities and foreign policies on the basis of their geographical locations. Strategic depth and hinterlands motivate states to become revisionist or compel them to become a status quo player. From the perspective of Iran, Shi'a Islam is the basic reference of geopolitical codes and the factor which forces Iran to pursue proactive policy in all geographical areas where the Shiites exist. The construction of Shia identity is the source of Iranian power and the Shi'a geopolitics is the basis of its security. The article is analyzing the concepts of power and security by examining the intensive effect of realism and constructivism in Iranian foreign policy.

Keywords: Power, Security, Securization, Security Dilemma, Constructivism.

* Makale gönderim tarihi: 13.05.2017

Yayına kabul tarihi: 07.10.2017

** Gazi Üniversitesi S.B.E., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Öğrencisi,
kolsuzbey34@hotmail.com

Giriş

Güvenlik, uluslararası ilişkilerde güç dengelerini belirleyen, ulusal güç kapasitelerini artırmaya çalışan aktörlerin şekillendirmeye çalıştıkları ve bununla birlikte güvenlik ortamı içinde karşılaştıkları güvenlik sorunlarına uygun güç kapasitelerini geliştirme ve kullanma becerileridir. Bu nedenle söz konusu aktörler, çeşitli kırılma noktalarından geçerken en uygun stratejilerle güçlerini korumak ve çıkarlarını mümkün olduğunca optimize etmek durumundadırlar. Bunun için söz konusu kırılma noktalarını görebilmek ve güvenlik ortamını okuyabilmek kadar, geleceğe ilişkin istenen sonucu (end state) tahayyül etmek, meşruiyet sağlayacak kavramsal temeller, güvenlik politikaları ve isabetli roller (güvenlik stratejileri) oluşturmak ve bu kurguya gerekli vasıtaları sağlayacak uygun bir güç projeksiyonu (güvenlik ve savunma yapılanması) geliştirmek gereklidir.¹

Şüphesiz güç politikaları uygulamalarının altında yatan temel neden güvenlik ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlar korunma ve savunma gibi edilgen hususlar ile sınırlı değildir. Sadece ülke topraklarını savunmak değil ülkenin çıkarlarının maksimize edilmesi de bir güvenlik sorunudur. Ülkeler sadece çıkarlarını korumak değil, sağlamak için de proaktif güvenlik politikaları üretirler. Ülke politikalarını ve güvenlik sistemlerini reaktif ve proaktif olarak sınıflandırmanın temelinde, birincisinin (edilgen) güvenlik endeksli olması diğerinin ise “çıkır” endeksli olması yatar.² Benzer bir tanımla irdeleyecek olursak; “Güvenlik paylaşılabılır ancak emanet edilemez bir olgudur. Mutlak biçimde korunma anlamı taşımaz ve mutlaka eldekini yitirmeme demek de değildir. Aynı zamanda eldekini artırma anlamı taşır. Bu haliyle güvenlik, bir tür önlemler ile istekler birlikteliği sistemidir ve çok değişkenli kombinasyonlarla kurulur.”³ Ayrıca “Güvenlik, devletin, hayati öneme haiz değerlerinin geliştirilmesi ile mevcut ve muhtemel, potansiyel ve dinamik iç ve dış tehdit ve tehlikelere karşı korunması için gerekli olan ulusal ve uluslararası şartların (siyasi, kültürel, ekonomik, askeri vb.) yaratılmasıdır. Kısaca güvenlik, devletin beka ve refah boyutlarını kapsar.”⁴

1 Sait Yılmaz, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2008, s. 105.

2 Yılmaz, *a.g.e.*, s.95-96.

3 Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yenyüzyıl Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2014, s. 91.

4 Yılmaz, *a.g.e.*, s.58.

Wealth of Nations adlı yapıtında egemenliğin doğasını inceleyen Adam Smith, askeri güç ve bir halkın savaşçı ruhu üzerinden egemenliği güvenliğe bağlar. Egemenlik der, “*iyi eğitilmiş kalıcı bir ordu tarafından güvence altına alınır.*” Bununla birlikte “*her toplumun güvenliği daima üç aşağı beş yukarı halkın büyük bölümünün savaşçı ruhuna bağlıdır.*”⁵ Bir ulusun gücünü en açık şekilde gösterdiği için, askerî kuvvet gösterisi, diğer ulusların ilgili ulusun gücünden etkilenmesine hizmet eder.⁶ Bu nedenle güvenlik sektörleri içerisinde halen en etkin unsur Devlet’tir ve devletin güvenliği geleneksel olarak ordu/silahlı kuvvetler bağlamı şekillendirilmektedir.

Bu açıklamalar ışığında İran merkezli güvenlik algı ve politikalarının şekillenmesinde bir takım güvenlik bağlamı kavramların ve stratejik tercihlerin rol aldığı gerçeğinden hareketle, özellikle bunlardan “*Güvenlikleştirme*”, “*Güvenlik İkilemi*”, “*Risk faktörleri ve Analizleri*”, “*İnşacı Kuram ve Pratikleri*”, “*Stratejik Zihniyet ve Tehdit Algulamaları*” ve “*Soft/Hard Power Politikaları*” gibi kuram, kavram ve konulara temas etmeden İran’ın Ortadoğu politikalarının değerlendirilmesinde noksanlıklar yaşanacağını ifade etmek gerekir. Dolayısıyla bu çalışma bağlamında zikredilen kavramsal başlıklar analize tabi tutulacak ve teori-pratik ilişkisi bağlamında değerlendirilecektir.

Güvenlikleştirmeye Çalışılan Ortadoğu

Güvenlikleştirme, bir şeyin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kurgulanması ve bunun, bu kurgulamaya dayanarak alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.⁷ Güvenlikleştirme, söylemsel ve siyasi bir süreçtir. Bu süreçte, intersübjektif bir anlam kurgulanmaktadır. Böylece, bir siyasi topluluk içerisinde bir şeyin referans nesnesinin varlığını tehdit ettiği ve bu tehditle mücadele için acil ve istisnai önlemler alınması gerektiği ifade edilmektedir.⁸

5 Mark Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, çev. Tonguç Ok, Notabene Yay., Ankara, 2014, s.40-41.

6 Hans Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, çev. Ünsal Oskay-Baskın Oran, 1967, s.99.

7 Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 323.

8 Aydın, a.g.e., s. 260.

Tehditler, tarafsız olarak ne denli gerçek olduklarına bakılmaksızın, her zaman eşit oranda kötü bir şey olarak görülemezler. Çoğu zaman bir miktar dış tehdit düzeyi, siyasi olarak iç politik çekişmeleri bastırmak ve devletin siyasi bütünlüğünü ve kimliğini korumak için faydalıdır. Hatta bazı hükümetler, içerdeki görevlerini kolaylıkla yapabileme umuduyla tehditlerden faydalanırlar.⁹

İran açısından genel anlamda Ortadoğu, özelde ise Irak, güvenlikleştirilen alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Hem Ortadoğu hem de Irak bağlamında ABD, İngiltere, İsrail, BAAS rejimleri/ Arap milliyetçilikleri ve Vahhabilik, İran'ın bölgesel anlamda tehdit olarak algıladığı ve kurguladığı, bu kurguyu ise bir sonraki aşamada aşkın bir güvenlikleştirme yaklaşımına dönüştürdüğü unsur ve kavramlardır. İran'da rejimin her daim bir "öteki"ye ihtiyaç duyuyor olması, iç kamuoyunda birlik ve bütünlüğün sağlanmasına, bu açıdan Farsileştirilmiş Şia'nın her daim canlı bir savunma ideolojisi olarak iç siyasette kullanılmasına hizmet etmektedir. İran açısından güvenlikleştirilen unsurlar, kapasite açısından değerlendirilmekten ziyade, hasım aktörlerin niyetlerine yönelik tehdit algılamalarının abartılı kurgulanmasını gerekli kılmaktadır.

Güvenlikleştirme dış tehditlere yoğunlaştığında askerî güvenlik, temel olarak, bir taraftan aktörlerin ellerinde tuttukları saldırı ve savunmaya yönelik gerçek imkân ve kabiliyetler ile diğer taraftan birbirlerinin imkân ve kabiliyetleri ile niyetlerine yönelik algılamaları arasında iki aşamalı bir etkileşim haline gelir.¹⁰ Bu etkileşim, her daim niyet okuma ve ön bilgiye sahip olma zorunluluklarını kendi içerisinde taşıması münasebetiyle, sağlam bir istihbarat ağına ve hızlı bir haber akışına ihtiyaç duyar. İşte bu noktada İran'ın gerek Ortadoğu'da gerekse Irak'ta Şii nüfus, Şii militer örgütler ve yerine göre hem Soft Power ve hem de Hard Power politik araçlarını devreye soktuğunu, aynı zamanda toplumsal yapı, etnik unsurlar ve dini otoriteler üzerinde de derinlemesine nüfuz ettiğini görmekteyiz. Zira Şii nüfus bölgelerinin önce jeopolitikleştirilen, sonrasında ise güvenlikleştirilmeye çalışılan alanlar olması, esasen İran'ın, zikredilen teorik kavramı ziyadesiyle

9 Barry Buzan, *İnsanlar, Devletler & Korku*, Röle Akademik Yayıncılık, çev. Emre Çıtak, İstanbul 2015, s. 265.

10 Aydın, *a.g.e.*, s. 324.

araçsallaştırdığının, yerine göre manipüle ettiğinin ve “de facto” Şii alanların “de jure”-leştirilmeye çalışıldığının bariz bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Güvenlik İkilemi (Security Dilemma) Bağlılı Paradokslar

Güvenlik ikilemi geleneksel olarak bir aktörün kendi güvenliğini sağlamak amacıyla politikalar üretmesi, bu politikaların diğerleri tarafından güvensizlik kaynağı olarak algılanması ve karşı politikalar üretmesi ve bunun sonucunda oluşan genel güvensizlik olarak anlaşılmalıdır. Booth ve Wheeler ise güvenliğe ulaşma çalışmalarının daha çok güvensizlikle sonuçlanması durumunun bir ikilem olmadığını savunmuştur. İkilem (dilemma) kelimesinin Latince kökeni “lemma”, Türkçe’de önerme ya da seçenek anlamına gelir. İkilem de iki önerme veya seçenek arasında kalma durumudur. Uİ yazınında güvenlik ikilemi diye tanımlanan durum aslında bir güvenlik açmazıdır. Booth ve Wheeler bu açmazı, “iki veya daha fazla aktörün kendi güvenliklerini artırmaya çalışırken, söyledikleri veya yaptıklarıyla karşılıklı tansiyonu yükseltmesi ve bunun sonucunda herkesin kendini daha az güvende hissetmesi durumunun yaratılması” olarak tanımlamışlardır.¹¹

Ortadoğu’da genel olarak temel problemin “Güvenlik Açmazı” adı verilen kavramdan kaynaklandığı su götürmez bir realitedir. İran ile İsrail, İran ile S.Arabistan, 1980-88 arası İran ile Irak, Suriye ile İsrail ve bunun gibi daha nice devletler arası silahlanma yarışı örneğinin yalnız ve yalnızca silah sanayiinden beslenen şirketlere yaradığı gerçeğini, küresel aktörlerin bölgede bahse konu yarıştan nemalandıklarını, gücün, silahlanma ve askeri unsurlarla özdeş kılındığını ve bölge devletleri arasındaki tehdit tırmandırılışının paradoksal bir şekilde güvenlik açmazını büyüttüğünü bölgedeki devletlerin algılamamış olması mümkün değildir. Lakin, bölgenin nev-i şahsına münhasır yapısı “diplomasi” ve “demokrasi” kavramlarını sosyo-politik olarak içselleştirmekten uzak devletlerden müteşekkil olması ve Sykes-Picot sancılarının her daim sıcak çatışmalara yol açtığı bir hüviyet arz etmesi nedeniyle realist görüşün “güç” eksenli açıklamaları, bölge ülkelerince

11 Aydın, a.g.e., s. 342-343.

aynen kabul ve tatbik edilmektedir. Anarşik yapının Ortadoğu'da uluslararası ortamda olduğundan daha fazla hakim oluşu, devletlerin bu kaotik alan içerisinde belirsizliklerle her daim yüzleşmesini ve niteliği, öznesi ve kapasitesi müphem tehditlerin yarattığı korku merkezli bir mantıkla yaşamasını zorunlu kılmaktadır.

Korku-merkezli mantığın temel varsayımı şöyledir: Belirsizlik altında bir aktör başka bir aktör ile ilgili bir güvensizlik durumuyla karşılaştığında, diğerinin niyetleri hakkında en kötüsünü farz etmeli ve kendisini en kötüsüne hazırlamalıdır. Bunu sadece kendi güvenlik ihtiyaçlarına hizmet eden politikalar üreterek yapmalıdır. Bu politikalar uygulanamazsa aktör yok oluş riski ile karşı karşıya kalır. Güvenlik ikilemi kavramının ilk ortaya çıktığı dönemde olduğu gibi Hobbesvari korku bu mantığın temel taşıdır. Dikkat çekici nokta, Hobbes felsefesinde (ve korku-merkezli mantıkta) korku ve belirsizlik arasındaki ilişkidir. Bu mantıkta, korku ve belirsizlik karşılıklı olarak birbirini besler. Belirsizlik gibi, korku da siyasetin temel öğesidir ve asla kaybolmaz.¹² İran siyasetinde bu korkuların temel olarak üç referans aktöre bağlı olduğunu söylemek mümkündür: 1. Sünni Arap dünyası, 2. İsrail-ABD stratejik ortaklığı, 3. Azeri ve Kürt etnik unsurlar. Bu unsurlar bağlamında güvenleştirilmeye çalışılan konular ise: 1. Devletin nükleer kazanımları, 2. Rejimin bekası ve 3. Şii jeopolitiği'dir. Dolayısıyla bahse konu olan unsurlarla ilgili en kötü senaryolara kendini hazırlamayı gaye edinen İran'ın, bu bağlamda her türlü politik stratejiyi ve güvenlik teorisini devreye sokan, yerine göre pragmatist, yerine göre realist, yerine göre ise konstrüktivist politikalar takip eden bir bölgesel aktör olarak varlığını koruma ve devam ettirme çabalarına şahitlik etmekteyiz.

İran'ın bölgede geliştirdiği dış güvenlik politikalarının gerek maliyet analizlerinin gerekse kazanım çıktılarının Ortadoğu özelinde dikkatlice hesaplandığı ve bölgenin satranç tahtasındaki taşlar üzerinde doğru hamleler yaparak orta ve uzun vadeli taktik ve stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Bu hamleler yapılırken risk faktörlerinin doğru değerlendirildiği, küresel ve bölgesel aktörler arası problemlerden fayda sağlandığı ve gözden kaçırılan boşlukların oldu-bitti bağlamlı manevralarla doldurulduğu söylenebilir.

12 Aydın, a.g.e., s. 344.

“Yumuşak Güç” politikaları bağlamında “konstrüktivist revizyonizm”in İran tarafından en etkili silah olarak bölgeye dayatıldığı ve fakat şimdiye değin elle tutulur herhangi bir sonuç alınmadığı söylenebilir. Bu noktada kültür inşası (konstrüktivizm) kavramına kısaca değinmek, İran’ın bahse konu olan inşa süreci politikalarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Mezhep ve Kültür İnşası

Konstrüktivizm, ulusal ve uluslararası düzeyde devletin siyasal davranışlarını etkileyen öğelerin sadece materyal ve rasyonel faktörlerden oluşmadığını, bunun yanı sıra kimlik bağlamı kültürel öğelerin de siyasal davranışların belirlenmesinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyan bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.¹³ Bir devletin güvenliğine hangi devletlerin potansiyel ya da yakın bir tehdit olarak görüldüğünün daha iyi anlaşılmasını sağlayan, sıklıkla, anarşi mantığından ziyade kimlik siyasetidir.¹⁴ “Kendi” ile “diğeri” arasında ayırım yapan kimlik tanımları, milli güvenlik politikaları üzerinde güçlü etkileri olan tehdit ve menfaat tanımlarını kapsamaktadır. Dahası, bu türden kimlik tanımlamaları şahsi menfaatçi aktörler tarafından arzulanan sembolik gücün diliyle nadiren tarif edilebilir.¹⁵ Konstrüktivizmin en önemli temsilcisi Alexander Wendt’e göre kimlikler çıkarılardan önce gelir, çünkü bir aktör kim olduğunu bilmeden ne istediğini bilemez. Buna göre, bir yanda tarihsel deneyimin oluşturduğu siyasal rejim ve o rejimin temsil ettiği siyasal kimlik, öte yanda diğeri devletlerle ve genel olarak uluslararası ortam ile etkileşim sonucu ortaya çıkan dış politika kimliği, devletlerin dış politikalarını belirleyen en önemli etkenler haline gelmektedir.¹⁶

Diğeri taraftan “kimlik”, çevresel yapı ve çıkarlar arasındaki çok önemli bir bağ olarak görülür. Kimlik hem çıkarları oluşturur hem

13 Güngör Erdumlu, *Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye*, Babil Yayıncılık, Ankara 2004, s. 159.

14 Michael N. Barnett, “Ortadoğu’da Kimlik ve İttifaklar”, Peter J. Katzenstein, der., *Milli Güvenlik Kültürü; Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik*, çev. İbrahim Efe, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya 2014, s. 446.

15 Katzenstein, *a.g.e.*, s. 32.

16 M. Seyfettin Erol - Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Akademik Bakış*, Cilt:4, Sayı:8, Yaz 2011, s. 17.

de şekillendirir. Dolayısıyla kimlik, bir aktör tarafından algılanan veya benimsenen farklı bir “kendi” veya “ben” olma imajıdır ve yine belirgin olan “öteki” ile ilişkiler sonucu oluşur. Başka bir deyişle, siyasal aktörlerin kimliği, içinde bulunduğu sosyal çevre ile olan ilişkisine ve etkileşimine bağlıdır. Siyasal aktörler, kim olduklarını veya kimi temsil ettiklerini bilmeden, kendi çıkarlarının ne olduğuna veya neyi gerektirdiğine karar veremezler.¹⁷

Kültür/Kimlik inşası bağlamında verilen açıklamalardan hareketle İran'ın, konstrüktivizmi, içte ve dışta bir arada ele aldığı, Fars/Şii kimliğini İran içerisinde biçimlendirirken tüm etnik unsurları bahse konu olan ana kimlikle bütünleştirerek homojen bir toplum yaratmayı büyük ölçüde başardığını söylemek mümkündür. İran içerisinde yaşayan en büyük etnik yapıyı oluşturan Azeriler açısından Şiilik, Azeri etnik kimliğinden önce gelmektedir. İran'ı esasen dış kimlik inşası politikalarında yanıtlan unsur tam da bu noktadır. Zira müstakil bir devlet olarak Azerbaycan, Şii bir mezhep yapısına sahip olmasına rağmen öncelikli kimliğini Azerilik üzerine inşa etmektedir. Keza aynı husus, Irak ve Bahreyn için de geçerlidir. Şii nüfusun ağırlıklı olduğu Irak, öncelikli olarak kendisini bir Arap devleti olarak tanımlamaktadır. Şia'yı bir kimlik inşa aracı olarak öne çıkarmak, Irak'ın Arap kimliğini Farslaştırma riskini beraberinde taşıdığı içindir ki, devrim sonrası Saddam Hüseyin bu endişeyi ve tehdidi 1980-88 arasında İran ile savaşarak bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu savaş İran'ı kendi içinde birleştirirken, ciddi ekonomik ve lojistik sorunları da beraberinde getirmiştir. Zira bahse konu olan savaşta Arap milliyetçileri, laik Araplar ve Batılı ülkeler Irak'ı desteklemişlerdir. Bahreyn açısından da Arap kimliği Şii kimliğinin önünde tutulmaya çalışılmakta, hatta bu noktada İran'ı önemli derecede rahatsız edecek adımlar atılmaktadır. Son olarak Şii din adamlarına yönelik yaptırımlar, Bahreyn'in İran tarafından yapılan sert uyarı ve tehditlerle yüzleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, İran Devrim Muhafızları Ordusuna bağlı Kudüs Ordusu Komutanı General Kasım Süleymani'nin¹⁸

17 Erdumlu, *a.g.e.*, s. 160.

18 Kasım Süleymani, İslam Devrimi sonrası kurulan Devrim Muhafızları Ordusu'nda Kürt ayrılıkçı hareketini bastırması, İran-İrak savaşında tümen komutanlığı yapmış, gayri nizami harp stratejisi ile Irak ordusuna karşı başarılar elde etmiş, 1998'de Kudüs Ordusu Komutanı olmuş, bu tarihten sonra ise, gerek kurduğu ikili ilişkiler ve gerekse oluşturduğu Şii milis güçlerle Ortadoğu ve İran dış siyasetinin temel aktörlerinden biri olmuştur.

20 Haziran'da yazılı bir açıklama yaparak Şii din adamı Şeyh İsa Kasım'ı vatandaşlıktan çıkarma kararı alan Bahreyn hükümetini tehdit etmesi, İran'ın bölgesel krizlere bir yenisini ekleme çabası olarak değerlendirilebilir. Süleymani açıklamasında, İsa Kasım'ın başına bir şey gelmesi durumunda benzeri görülmemiş silahlı bir ayaklanmanın başlayacağını ve Bahreyn devletinin yıkılmasının bu ayaklanmanın yalnızca bir parçasını oluşturacağını ileri sürmüştür.¹⁹

İslam Devrimi'nden sonra İran, gerek devlet gerekse toplum kimliği inşasında Şiiliği bir araç olarak benimsemiş, dinin/mezhebin aynı araçsal özelliğini dış politikasına da tatbik etmeye çalışmıştır. Ayetullah Humeyni'nin, devrim sonrasında İran'ın gerek rejimini gerekse politik amaçlarını bölgeye yaymadan İran içerisine hapsetmesinin İslam Devleti'nin sonunu hazırlayacağını sık sık dillendirmesi, İran'ın güvenliğinin sınır ötesinde sağlanması noktasında temel bir referans sağlamaktadır. Bu bağlamda İran'ın Ortadoğu'da iki hat belirlediğini, bunlardan ilkinin Basra-Kuveyt-Bahreyn-Yemen kuşağını, diğerinin ise Irak-Suriye-Lübnan kuşağını oluşturduğunu söylemek ve bu noktada Ortadoğu'yu çevresel olarak kuşatmış olduğunu belirtmek gerekir. Bahse konu olan kuşakta İran'ın yürüttüğü politikaların esasen devletlere yönelik olmaktan ziyade toplumsal dinamiklere yönelik olduğunu ifade etmek gerekir.

Günümüzde daha net görüldüğü üzere İran, Ortadoğu'da devletten-devlete diplomasiden daha çok devletten (İran) halka (Müslüman Ortadoğu halkları) doğru diplomasi yürütmektedir. Çünkü İran, Ortadoğu'da devletleri kazanamayacağını gayet iyi bilmektedir. Ortadoğu'da Müslüman halk, başta ABD ve İsrail olmak üzere seküler otoriter yönetimlere karşıdır. Bölgede Arap milliyetçiliğinin başarısızlığından sonra Siyasal İslam'ın yükselişi de dikkate alındığında, İran'ın Ortadoğu'ya yönelik politikasındaki dini referansların ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmalıdır.²⁰ Öte yandan milli kimliğini mezhep ve kültür üzerine kurgulayan ve inşa eden İran'ın, aynı araçlarla Ortadoğu'ya nüfuz etmeye

19 "Kasım Süleymani'nin Bahreyn tehdidi ne anlama geliyor?", İRAM Centre, <http://www.iramcenter.org/292/Kasim-Suleymani-nin-Bahreyn-tehdidi-ne-anlama-gelior>, (Erişim Tarihi: 29.03.2017).

20 Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Türel Yılmaz-Mehmet Şahin der., Barış Yayınları, Ankara 2011, s. 168.

çalışması, esasen Rusya tarafından da desteklenen bir politika olarak değerlendirilebilir. İran, gerek jeostratejik konumu, gerekse Ortadoğu'ya yönelik politik niyetleri açısından Rusya için gerçek bir stratejik partner olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda V.Putin'e danışmanlık yapan Aleksander Dugin, Rus Jeopolitiği adlı eserinde şunları ifade etmektedir:

“Jeopolitik sabiteler açısından bakıldığında bu konudaki (Orta Asya ve Ortadoğu'nun liderliği y.n.) önceliği şüphesiz İran almaktadır. Zira tüm Avrasya parametrelerini karşılamaktadır. Bu muazzam kıtasal devlet Orta Asya ile sıkı ilişkili, radikal şekilde Amerikan karşıtı ve gelenekselcidir ve aynı zamanda “sosyal” politika istikametini (“mustazaflar”ı, “mazlumlar”ı koruma) de vurgulamaktadır. Bundan başka İran, anakara haritası üzerinde öyle bir mevki işgal etmektedir ki, Moskova-Tahran ekseninin vücuda getirilmesi, yeni imparatorluğun (Avrasya y.n.) birçok problemini çözecektir. İmparatorluğun güney kutbu niteliği ile İran'ın katılımını sağlayan Rusya, birkaç yüzyıldır uğrunda (yanlış vasıtalarla) çabaladığı stratejik hedefe –sıcak denizlere çıkışa- bir anda ulaşabilecektir... Avrasya'nın merkezi ve kutbu vasfı ile Moskova, yeni imparatorluk çerçevesinde Tahran'a bu mekanda “İran Dünyası”nı (Pax Persica) kurma, tüm bölgede Atlantikçi etkiye mukavemet edebilecek sağlam Orta Asya jeopolitik bloğunu organize etme misyonunu devretmelidir. Bu da Pantürkçü yayılmanın ve Suudilerin mali-siyasi müdahalelerinin keskin surette sona ermesi demektir.”²¹

Türkiye ile Kırılma Hattı

A. Dugin tarafından bölgede İran'a biçilen rolün bir benzeri Z. Brzezinski* tarafından “Büyük Satranç Tahtası” adlı eserde Türkiye'ye biçilmiştir. Akdeniz ve Karadeniz'in güvenliği için bir müttefik ve

21 Detaylı bilgi için bkz: Kürşat Kolsuz, “Teoriler Işığında Türk-İran İlişkilerinde Stratejik Derinlik”, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 16-17.

radikal İslam karşısında bir panzehir olarak telakki edilen Türkiye'nin jeopolitik konumu ön plana çıkarılmış ve eser, A. Davutoğlu tarafında geliştirilen Stratejik Derinlik konseptine temel oluşturmuştur.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası ve özellikle yakın dönemde Ortadoğu'ya yönelik politikaları temelde üç ekseninde şekillenmiştir:

- İran'ın radikal İslam politikalarına karşı ılımlı İslam'ı bölgede yaymak. ABD eksensiz bu projeden maksat, radikal örgütlenmelerin, ideolojik terörizmin ve militarizmin minimize edilmesidir.
- Soft Power politikalarıyla bölgeye entegre olmak. Bu bağlamda TİKA ve TRT gibi kuruluşlarla bölgeye nüfuz etmek. Söylem bazında Filistin davasını sahiplenmek ve bu argümanı İran'ın elinden alarak Arap halklarının sempatisini kazanmak.
- Bölgenin kaynaklarını bölge içinde tutmak ve bölge ülkeleriyle iktisadi entegrasyona gitmek.

Tüm bu gerekçeler, Türkiye'nin son dönemde bölgede aktif rol almasını sağlamış olmakla birlikte, İran ile karşı karşıya gelmesine de neden olmuştur. Özellikle Türkiye'nin daha aktif olmaya çalıştığı Suriye meselesinde İran'ın, basın aracılığıyla ciddi tehditler yönelttiğine ve kendi nüfuz alanında bir başka aktöre müsaade etmek istemediğine şahit olunmaktadır. Örneğin 2012'de, İran Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Hasan Firuzabadi, "Suriye'ye komşu bazı ülkelerin 'Büyük Şeytan' Amerika'nın hedefleri doğrultusunda hareket ettiklerini ve bunun doğru bir yaklaşım olmadığını" belirtmiş, "bu ülkeler söz konusu yaklaşıma devam ederlerse Suriye'den sonra sıranın Türkiye ve onlara geleceğini bilmelidirler." demiştir. İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komitesi üyesi İbrahim Aka Muhammedi de "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye politikası, iktidarının sonunu getirir." iddiasında bulunmuştur. Muhammedi, "Erdoğan ve dostlarına tavsiyem bu işe bulaşmamaları." ifadesini kullanmıştır.²²

22 Kolsuz, *a.g.t.*, s. 142-143.

Dolayısıyla bölgede İran ve Türkiye arasında oluşan çatlağın Suriye bağlamında net bir şekilde ortaya çıktığı, geline süreçte ise aynı çatlağın yine Suriye bağlamında kapatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yukarıda sayılan üç temel politikası, Batılı müttefiklerince bağımsız bir politika ve bir eksen kayması olarak değerlendirilmiş, bu noktada müttefikleri, yalnızlaştırılan Türkiye'nin Rusya ve İran ile daha yakın işbirliğine gitmesine istemsiz bir şekilde neden olmuşlardır.

İran'ın Strateji Zihniyeti ve Algısal Güvenlik Politikaları

“Stratejik zihniyet” bir toplum açısından, içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değerler dünyasını da barındıran tarihi birikim ile bu birikimin oluştuğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür. Toplumların kendi coğrafi konumlarını eksen edinen mekân algılamaları ile kendi tarihi tecrübelerini eksen edinen zaman algılamaları ve yönelişleri, dış politika yapımını etkileyen zihniyet altyapısını oluşturur. Bu bağlamda “millet” olgusu, istikrarlı bir tarihsel sürecin ürünü olan ve uzun tarih dilimleri içinde oluşan bir birliklilik olarak kabul edilirse, “stratejik zihniyet”in aynı zamanda bir kimlik bilincinin tarihi süreç içinde biçimlenmesi ve yeniden şekillenmesi sonucunda ortaya çıktığı ve geçici siyasi dalgalanmaların ötesinde bir süreklilik arz ettiği söylenebilir.²³ Kimliksel bilincin tarihsel bazda her daim tehdit algısı ile iç içe yaşadığı İran ve İsrail gibi devletler, güvenliklerini doğal sınırların ötesine taşıma noktasında toprak ve işgal eksensiz olmayan politik araçlar geliştirme zorunluluğunu sürekli hissetmektedirler. İsrail özelinde, Yahudi milletine özgü tacirlik kültürünün ulusal ve uluslararası alanda ekonomik bir güç ve baskı unsuru olarak kullanılmasıyla, İran bağlamında Fars milletine özgü takiyye kültürü ve kimliksel bilincin oluşturulmasında Şia'nın kullanımı aynı gerekçelere dayanır.

Devletlerin gücü, üzerinde yaşayan insanların, yaşadığı toprakların sahip olduğu avantajlara yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmalarla

23 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 29.

ortaya koyduğu değerlere bağlıdır. Güçlü olmanın temel avantajı mekândır. Frederik Ratzel (1844-1904)'e göre “Devlet sınırları değişmez değildir. Doğal sınır yoktur. Devlet sosyal ve ekonomik yönden güçlendikçe sınırları genişler ve devlet daha da güç kazanır. Eğer mevcut sınırlar devletin büyümesine engel olmaya başlarsa, bu engel ancak savaş ile aşılar.” Coğrafyası küçük olan devlet, güçlü devlet değildir. Ülkelerin hedefi coğrafyalarını büyütmezdır. Devletler bu amaçlarını barışçı söylemlerle de gerçekleştirirler.²⁴ Tam da bu noktada, “barışçıl söylemlerle coğrafyanın büyütülmesi yönündeki politika, bir önceki paragrafta zikredilen unsurlarla gerçekleştirilir. Ya söylem bazında takiiye yapılır ya soft power politikalarıyla Şia araçsallaştırılır ya da ekonomik olarak güçlü bir devlet oluşturulur ve karşılıklı bağımlılık doktrini çerçevesinde zayıf olanın güçlü olana bağımlılığı sağlanır. Bu sayede de ulusal güvenliğin temel argüman, araç ve amaçları biçimlendirilir. Marc Neocleaus, esasen bahse konu olan araçların ve politikaların herşeyden önce bir “öteki”ye karşı oluşturulması ve kurgulanması gerektiğini söyleyerek, güvenlik bağlamında belki de 5NİK kuralını öncelikli olarak göz önünde bulundurmamızı bize hatırlatır. Şöyle ifade eder:

“Kısacası ulusal güvenlik ideolojisi kimliği tanımlama, çerçeveleme ve hissettirme aracı olarak hizmet etti ve etmeye devam ediyor. Güvenlik yalnızca potansiyel askeri tehditleri saptama ve bertaraf etme aracı olarak değil, kimliğin siyasal oluşum ve kültürel üretim mekanizması, yani siyasal topluluğun birliğini sağlayan bir mekanizma olarak da işlev görmektedir... Bu iki uçlu bir süreçtir. Bir yandan bu kimliğin eş zamanlı olarak Öteki'yle arasına mesafe koymasını gerektirir; bu ise genellikle söz konusu kimliğe özgü değerler ile düşmanın değerleri arasındaki farkın ortaya konması yoluyla yapılır. Michael Shapiro'nun deyişiyile, dış politikanın en önemli boyutu olan ulusal güvenlik “yabancı”nın imal edilmesi ve ötekileştirmeyi gerektirir.”²⁵

24 Halil Şimşek, *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s. 33.

25 Neocleous, *a.g.e.*, s. 175-176.

Mevcut dünya sisteminde en nüfuzlu meşru “aktörler” olarak devletler hüküm sürdüğünden, devlet egemenliği ve aktörlüğünün dünya-kültürel alandaki somutlaştırmaları etrafında gelişen uluslararası anarşide milli güvenlik kuramları baskın olarak kalmıştır. Bu nedenle milli güvenlik hakkındaki siyasi söylemi realizm çevreler.²⁶

Realist görüşün merkeziliği, uluslararası sistemin anarşik yapısını uluslararası güvenliğin birincil siyasi içeriği yapan güçlü mantık tarafından doğrulanmaktadır. Bu kullanımda anarşi, merkezi bir otoritenin yokluğu anlamına gelmektedir. Anarşik bağlam, ulusal ve uluslararası güvenliğin inşa edilmesi gerekli olan tüm anlamlarını içeren başlıca siyasi koşulları tayin eder. Anarşik bir yapı sistem içerisindeki devletlere, varolmak için rekabetçi olma ve kendi kendine yetme zorunluluğunu yükler. Şiddetli çatışma, anarşi altında her zaman mümkündür ve bazı durumlarda daha da olasıdır. Rekabet, ne yazık ki, her yeri kuşatmıştır ve askeri olduğu kadar siyasi, ekonomik ve toplumsal formlar alır.²⁷ Sistemin anarşik olması, şiddete eğilimli ve çatışmadan beslenen kimi otoriter rejimler için kıymetli bir konjonktür yaratır. Kendileri açısından küresel bir otoritenin yokluğu, bölgesel bazda cirit amanın yegâne meşru yanındır. Küresel liderliğin maliyetli olması nedeniyle küresel güçlerin kimi coğrafyalarda bölgesel hâkimiyet kurma yönünde irade göstermesi ve politika gütmesi, bahse konu olan bölgelerdeki güçlerin hareket kabiliyetini kısıtlar. İran, bu açıdan, Ortadoğu'da küresel güçlerin kısmen çekimsiz bir tavır sergilediği dönemlerde başlı başına etkili bir aktör olarak ortaya çıkmakta, buna mukabil küresel güçler Ortadoğu'da daha aktif rol oynadıklarında ise bölgede farklı grupları kanalize etmekte, vekiller kullanmakta ve terörizmi bir dış politika aracı olarak işletmekte tereddüt etmemektedir.

Siyasal bir eylem türü olarak telakki edebileceğimiz terör ve terör örgütleri, İran açısından Ortadoğu'da esasen İsrail hedefli olarak yapılandırılmış, lojistik ve finansal destek sağlanmıştır. Fakat günümüz itibarıyla, İsrail'e ek olarak gerek Sünni cihatçılarla gerek muhalif hareketlerle ve gerekse İran'ın bölgesel çıkarlarını sekteye

26 Ronald L. Jepperson vd., “Milli Güvenlikte Normlar, Kimlik ve Kültür”, Katzenstein, der., *a.g.e.*, s. 91.

27 Buzan, *a.g.e.*, s. 39.

uğratabilecek her türlü enstrümanla mücadele aracı olarak kurgulanan bir yapı hüviyetine bürünmüştür. Bir politik mücadele aracı olarak organize edilen bu illegal yapılar, İran nezdinde bölgesel bağlamda politik, ekonomik, kültürel ve fiziksel varlığın korunması ve devamına yönelik olarak kullanılmaktadır. Bölgesel bazda ele alındığında çoğunun herhangi bir sürekliliği yoktur; konjonktürelidirler. Ancak mezhepsel/politik ve milliyetçi bir inancın değer, ideolojik altyapı ve motivasyonuna sahip olan Hizbullah gibi devamlılık arz eden yapıların uzun vadeli kurgulandığı belirtilmelidir. Bu bağlamda ifade edilmesi gereken hususlardan biri de bahse konu olan illegal yapılar ve Şii milis örgütlerin, İran'ın yalnızca Şiiiler için değil, tüm ezilen Müslümanlar için mücadele ettiği propagandasının eylem bağlamında ortaya konulmasına hizmet etmeleridir. Zikredilen propaganda, söylem bazında politikacılar, kuvvet komutanları ve din adamları tarafından gerçekleştirilmekte ve bölgede dini-politik bir strateji yürütülmektedir. Bu anlamda İran Deniz Kuvvetleri Komutanı Tuğamiral Ali Fedevi'nin "Bugün Suriye'de Afgan, Irak, Pakistan, Lübnan, Suriye, ve İran'dan güçler varsa, İslam sınırlarını korumak içindir ve bu da İslam inkılabının bereketi sayesinde."28 şeklindeki sözleri ile Lübnan Hizbullah Hareketi Yürütme Konseyi Başkanı "Seyyid Haşim Safiyeddin'in "Arap ve İslam dünyasının kahramanlık ve fedakarlıklarının İslam ümmeti için parlak bir gelecek çizen ve 'Direnişçi Ortadoğu'nun kurulmasını sağlayacak bir etken olduğunu."29 belirten ifadeleri, İran destekli direniş hareketlerinin Ortadoğu'daki tüm İslam ülkeleri ve milletleri için meşru birer unsur olarak sunulmasına hizmet etmektedir.

Algısal sorun, temel bir sorundur; çünkü bu, karar alma sürecinin dayandığı bilgi temelini tamamını etkiler. Algı, hem neyin olgu olarak görüldüğünü, hem de bu "olgu"ların güvenlik analizinde nasıl bir anlam taşıyacağını etkiler.³⁰ Turan orduları kumandanı olan Afrasiyab'a yönelik korkusal algının Firdevsi tarafından Şahname'de hem diri tutulması ve hem de giderilmeye çalışılması ile muhtemel bir ayrılıkçı etnik ayaklanma korkusunun Mahmut Ali Çöhreganlı

28 "İran deniz kuvvetleri komutanından açıklama", *Pars Today*, http://parstoday.com/tr/news/iran-i6595-İran_deniz_kuvvetleri_komutanından_açıklama, (Erişim Tarihi: 02.04.2017).

29 "Hizbullah, 'Direnişçi Ortadoğu'nun kurulmasını temenni etti", *Pars Today*, http://parstoday.com/tr/news/middle-east-i48460-hizbullah_direnişçi_ortadoğunun_kurulmasını_temen-ni_etti, (Erişim Tarihi: 04.04.2017).

30 Buzan, *a.g.e.*, s. 269.

üzerinde politik baskı kurulmasını zorunlu kılan etmenler yaratması, aynı algısal korkunun İran nezdinde abartılı olarak yer etmiş birer yansımasıdır. Bahse konu olan algısal sorunun, sorun olmanın ötesinde tarihsel bir algısal travma yarattığı olaylar da İran devlet adamlarının belleğinde halen canlıdır. Ülkenin II. Dünya Harbi'nde SSCB ile İngiltere arasında paylaşılması, Gülistan ve Türkmençayı Anlaşmaları ve 1953 yılında Musaddık'a yönelik Ajax Darbesi bunlardan yalnızca birkaçıdır. Dolayısıyla İran bağlamında ele alınan örneklerin hem reel, hem hayali ve hem de iki kavramın arası anlamında "arafsal" temelleri ve özellikleri mevcuttur.

İslam Devrimi sonrası İran'ın güvenlik politikasını belirleyen faktörleri şu başlıklar altında sıralayabiliriz: din, milliyetçilik, jeopolitik, ekonomi ve nüfus (ırki ve dini) yapısı. İran'ın stratejik ortamını oluşturan bu yapılar arasında karmaşık bir ilişki mevcuttur.³¹ Bu yapıları incelerken öncelikli olarak din ve milliyetçilik konularına değinmek, din kavramını da genel anlamından ziyade Şiilik ve Şiiler çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

İran, Azerbaycan, Irak ve Bahreyn'de çoğunluğu oluşturan Şiiler, Lübnan'ın da en büyük mezhepsel grubudur. Şiiler Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi Yakın Doğu ülkelerinin yanı sıra, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinde de 14 milyona yakın nüfusa sahiptir. İran'da %90, Azerbaycan'da %74, Bahreyn'de %70 ve Irak'ta %65 oranlarıyla çoğunluğu oluşturmaktadır. Şii jeopolitiğinin dünya açısından önemli olmasının nedenlerinin başında Şiilerin kayda değer bir nüfusa sahip olmasının yanı sıra, dünya enerji kaynaklarının üçte biri üzerinde yerleşmiş olmaları gelmektedir. Ayrıca tarihi süreçte Şiilerin güçlü bir "isyan kültürü"ne sahip olduğu algısı ve günümüzde ABD politikaları sonucu değişen Ortadoğu denkleminden iktidardan dışlanan Şiiler için yeni umutlar doğurduğu düşüncesi de diğer önemli etkenler arasında sayılabilir. Şii jeopolitiğinin önemini bir kat daha arttıran faktör ise İran'ın tüm Şii coğrafyası ve nüfusu üzerindeki etkinlik arayışıdır.³²

31 Gökhan Çetinsaya, "İran ve Güvenlik Algılamaları", Refet Yınanç - Hakan Taşdemir, der., *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yayınları, Ankara 2002, s. 142.

32 Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", Mehmet Tuncel, der., *Ortadoğu'da Güç Savaşları-Hedef Neden İran?*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2008, s. 32-33.

İran'ın son dönem güvenlik politikalarına bakıldığında 1979 Devrimi'nde öne çıkan retoriklere dönüldüğüne dair birtakım işaretlerin görüldüğünü ifade edebiliriz. Devrimden itibaren önce radikal politikalar belirleyerek Batı'yı "öteki" olarak konumlandıran, "demokrasi" kavramını iç işlerine müdahale edilmesinin politik bir aracı olarak telakki eden ve yoğun rejim ihracı çabalarını tam bir revizyonizm ekseninde hayata geçiren bir devlet politikasının süreç içerisinde – özellikle 1989 sonrası – reformist isimlerin Cumhurbaşkanı olması ile radikalizmden pragmatizme dönüştüğüne şahit olunmuştur. Bu dönüşümün "ötekileştirilen"den "berikleştirilen"e geçişten başka bir anlam ifade etmediğini ve esas manada yapısal bir dış politika evrimine hizmet etmediğini söylersek pek de yanılmış sayılmayız. Zira bunun ilki İran özelinde, ikincisi konjonktürel politikalar düzeyinde olmak üzere iki nedeni vardır. Birincisi, İran'da Velayet-i Fakih makamının ve Veli-yi Fakih'in geleneksel rolü ve konumu ile ilgilidir. Zikredilen makamda Ayetullah Humeyni'den sonra bir başka radikal ismin, Ayetullah Ali Hameney'in oturuyor olmasının bir takım politik reformasyonların önüne set teşkil etmesi, cumhurbaşkanlarının kendi muhtemel demokratik/liberal görüşlerini pasifize etmektedir. İkincisi ise, bölgedeki diğer aktörlerin Batı eksenli politik yapılarının ya da Batı'ya entegre olmuş siyasal tercihlerinin güvenlik bağlamında bu ülkeleri pek de güvenilir kılmadığına yönelik İran devlet adamlarında oluşan algısal kabuldür. Batı ile işbirliği içerisindeki Türkiye'nin gerek Jüpiter füzeleri gerekse Kıbrıs konusunda yalnız bırakılması, yine Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi'nin akıbetleri, BOP ve Turuncu Devrimler gibi örnek faktörler, İran'da Batı ile kurulabilecek herhangi bir yumuşak diyalogun kendisi açısından bir güvenlik şemsiyesi oluşturmayacağı kanaatini oluşturmuştur. Bu nedenle, günümüz itibarıyla yeniden güç-güvenlik bağlamında radikal, oportünist ve irredentist politikalara ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Bu noktada, Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı'nın öncüsü olan Kopenhag Okulu ve önde gelen temsilcisi Barry Buzan tarafından geliştirilen "bölgesel güvenlik konsepti" (BGK) kavramının, İran açısından tüm Ortadoğu'yu kapsayacak şekilde değil, yalnızca İran, Irak, Suriye, Bahreyn, Yemen ve Lübnan bağlamında bölgeselleştirilen bir güvenlik alanının kurgulanmasında kullanıldığını belirtmemiz gerekir. Özellikle bahse konu olan devletler arasındaki coğrafi yakınlık, etkileşim ve Şia temelli ortak tarihsel olgular, güvenlik konseptlerini, güvenikleştirilmeye çalışılan alanlarda teberrüz ettirmiştir.

Bölgesel güvenlik konseptini en basit şekilde, bir bölgede bulunan devletler veya devlet grupları arasında var olan coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar ve ilişkilerden dolayı karşılıklı olarak oluşmuş güvenlik bağımlılığı şeklinde tanımlayabiliriz. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler açısından söz konusu bölgesel güvenlik bağımlılığı güç dengeleri, güvenlik ikilemi ve güvenlik yapıları çerçevesinde şekillenen bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan Buzan tarafından daha çok coğrafyaya ve güvenlik tehditlerine atıfla yapılan BGK tanımı “ulusal güvenlikleri belirli bir çerçevede (coğrafi ve askeri) birbirinden ayrı düşünülemez kadar girift bir ilişkiye sahip iki ya da daha fazla devletin, belli başlı güvenlik kaygıları nedeniyle yeterli ölçüde güvenlik sağlamak açısından birbirine bağımlı olması” şeklindedir. Kopenhag Okulu'nun BGK yaklaşımında bölge güvenlik çevresinde şekillenmekte, askerî ve siyasî olarak güç sevkini kolay olduğu bir coğrafyayı kapsamaktadır.³³ Bu coğrafyada da önceliği şüphesiz Irak almaktadır.

Şii mezhebinin gelişimi açısından dünyadaki en önemli ülke, bilinenin aksine İran değil, Irak'tır. Şiilik tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen süreçte İslam'ın dördüncü halifesi Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yer olan Kerbela ve bazı Şii imamlar ile Şiilerce önem verilen birçok din adamının mezarlarının bulunduğu yerler ve önemli dini mekânlar Irak'ta bulunmaktadır. Kerbela, Necef, Basra ve civarı Şiiiler için bu yüzden kutsal mekanların başında gelmektedir. İran'daki büyük din adamlarının çoğu Necef'te yetişmiştir. Üstelik İran'ın Kum kenti, Necef'te okuyan İranlı din adamları tarafından kurulmuş ve 1979 İran Devrimi'ne kadar Necef'in etkisi altında kalmıştır.³⁴

İran, Irak'ta federatif bir yapıya da karşıdır, Irak'ın parçalanmasına da. Zira her iki halde de Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulma ihtimalinin çok yüksek oluşu İran'ı iki açıdan endişelendirmektedir. İlki, bahse konu olan muhtemel Kürt devletinin İran içerisinde yaşayan Kürtlerde milliyetçiliği ve ayrılıkçılığı ortaya çıkarma ihtimalidir.

33 Bilgehan Alagöz - Ekber Kandemir, “11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2015, s. 139-140.

34 Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, Adres Yayınları, Ankara 2010, s. 203.

İkincisi ise, zikredilen Kürt devletinin ancak ABD ve İsrail güdümünde varlığını devam ettirebileceği gerçeğidir. Bu gerçeğin endişe verici tarafı, İran'ı adeta İsrail ile komşu yapıyor olması, İran'ın İsrail'e yönelik olarak yürüttüğü vekalet savaşının (Hizbullah vb.) bir benzerini İsrail'in bu noktadan İran'a yönelik olarak devreye sokabileceği, muhtemel bir İran-İsrail savaşında yeni bir cephe yaratılmış olacağı ve enerji koridoru bağlamında kuzeybatı-güneydoğu yönlü bir set oluşturacağı gibi muhtemel gelişmelerdir. Dolayısıyla İran için en rasyonel ve tercih edilir seçenek, toprak bütünlüğü korunmuş bir Şii Irak Devleti'nin oluşturulmasıdır. Irak'ta Saddam sonrası dönemde Maliki ve İbadi'nin iş başına getirilişini bu açıdan okumak gerekir. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin yardımcılarından Ali Yunusi'nin bir konferanstaki konuşmasında "Irak şu an bizim sadece bir medeniyet havzamız değil, kimliğimiz, kültürümüz, merkezimiz ve payitahtımızdır."³⁵ şeklinde ifade ettiği sözler, özünde Yunusi gibi İranlı devlet adamlarının birçoğunun kimlik ve kültür eksenli revizyonist politik emellerine bir misal teşkil eder.

İran'ın tüm enerjisini Irak'a yöneltmiş olmasının iki gerekçesi mevcuttur. İlki, İran-İrak-Suriye-Lübnan koridorunu ve Şii-Nusayri-Şii kuşağını korumaktır. Çünkü bu kuşak bir direniş cephesidir. İran örtüşen çıkarlar neticesinde Suriye'nin geleceğini ve Nusayri rejimin bekasını kısmen Rusya'ya bırakarak, kendisini ek bir maliyetten kurtarmıştır. Suriye'de üçlü bir kazan-kazan politikasını devreye sokmuş, buna ek olarak General Seyid Cevad yönetiminde yaklaşık 7-10 bin kişilik bir milis gücünü de muhalif unsurlarla mücadele etme konusunda Esed rejimine destek olarak konuşlandırmıştır. İkincisi ise ABD'nin stratejik önceliğini Kuzey Kore'ye kaydırmış olmasının yarattığı boşluktan istifade ederek, Irak'ta mümkün olduğunca fazla nüfuza sahip olma çabasıdır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Ortadoğu'da iki süper ve iki bölgesel güç arasında rol paylaşımı gerçekleştirildiği görüşleri değerlendirilmektedir. Suriye'nin geleceği Rusya ve Türkiye'ye, Irak'ın geleceği ise ABD ve İran'a bırakılmış görünmektedir. Büyük bir enerji devi olan Rusya için, Irak'ın enerji kaynaklarından ziyade Suriye (Akdeniz)'deki askeri üsleri, daha elzemdir. Benzer şekilde

35 "İran'da Ruhani'nin yardımcısına tepkiler dinmiyor", *Yakın Doğu Haber*; http://www.ydh.com.tr/HD13734_iranda-ruhaninin-yardimcisina-tepkiler-dinmiyor.html, (Erişim Tarihi: 27.02.2017).

Türkiye Irak ile 311 km, Suriye'yle ise 911 km sınır uzunluğuna sahip olduğu için, tehdit sıralamasında Suriye'ye yönelik politika belirlemeyi güvenlik açısından daha üst bir düzeye taşımıştır. Türkiye'nin Irak'ta önce sahada, daha sonra ise masada olma girişimleri, Irak ve İran makamlarınca kabul edilmemiş, ABD ise bu noktada çekimser kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye, Fırat Kalkanı Harekatı'yla tüm enerjisini Suriye'ye yoğunlaştırmak zorunda kalmıştır. Öte yandan Irak, hem ABD için enerji konusunda vazgeçilemeyecek bir ülkedir, hem de İran için kimlik/jeopolitik bağlamında ne kendi kaderine ve ne başkalarının tasarrufuna bırakılacak bir devlettir. Bu dört devletin her biri, ikili kategoride, birbirlerinin en hassas olduğu noktayı doğru tespit ederek, ötekinin çıkarlarına asgari seviyede dokunma sorumluluğuyla hareket etmektedirler. Rusya'nın politik ve askeri gücü ve Suriye rejimi ile olan dostluğu Türkiye'nin kazanımlarını minimize etmekte, İran'ın Irak'taki nüfusu ve nüfuzu ile Irak'a komşu olması ise, ABD'nin kazanımlarını asgariye indirmektedir. Esasen Rusya'nın Irak'ta İran'ı ABD ile baş başa bırakmasının en önemli sebebi, muhtemeldir ki, İran'ın tek başına bir enerji devi haline gelmemesi ve Irak'ın enerji kaynaklarını ABD/İngiltere merkezli Atlantik bloğu ile paylaşmasına yönelik stratejik bir tercihten kaynaklanmaktadır. Zira doğalgaz ile birlikte petrol kaynaklarına da hakim olabilecek bir İran, Rusya'nın Kafkaslar, Orta Asya, Güney Asya ve kısmen Batı'daki nüfuz alanlarına etki edebilecektir. Ayrıca Irak'ta tamamen hakim güç olabilecek bir İran'ın tarihsel süreç içerisinde Suriye'ye de hakim olma yönünde bir politika belirlemesi olasıdır. Bunun, Rusya'nın Suriye'deki stratejik çıkarları açısından bir risk oluşturma ihtimali her daim mevcut görülmektedir. Bu bağlamda Rusya, İran'ın yoğunluk arz eden revizyonist politikalarını kısmen törpülemekte, İran ise mevcut konjonktürde yayılma siyasetini hayati bir unsur olarak görmektedir. Bölge genelinde revizyonist devletler ve amaçlarına ilişkin Murat Yeşiltaş:

“Revizyonist kategoride yer alanlar, var olduğu statüden memnun olmayan, bölgesel çatışma ortamını fırsata çevirerek mevcut statüsünü değiştirmeye çalışan aktörlerden oluşuyor. Bu tür aktörlerin temel stratejik davranış biçimi ise savunma ve güvenlik stratejilerini kendi dışındaki jeopolitik boşluk alanlarına yönelterek bu alanları doldurmaya çalışması. Bu aktörlerin başında

elbette devlet düzeyinde İran yer alıyor. Halep ile Tahran arasında stratejik savunma açısından bir illiyet kuran Tahran yönetimi, aynı zamanda Şii mezhebinin pragmatik ve araçsal bir yorumu vasıtasıyla dini, jeopolitik mücadelenin merkezine yerleştirerek bölgesel ölçekte Suriye ve Irak üzerinden bir ön jeopolitik hat kurmaya çalışıyor. Bu revizyonizmi dışarıdan dizayn etmeye çalışan ABD ise, bölgede etnik ve mezhepsel düzeyde yeni sınırların oluşturulmasına yönelik bir politika izliyor.”³⁶

derken, esasen bölgede ABD öncülüğünde etnik ve mezhep temelinde yeniden kurgulanmaya çalışılan Sykes-Picot tarzı bir haritalandırmada İran’ın jeopolitik hinterlandını genişletme çabalarına vurgu yapmaktadır. Bu açıdan Irak noktasında özel bir sıklet merkezi oluşturulduğu belirtilmektedir.

Irak’ın İngiltere tarafından işgal edildiği dönemde Bölge Genel Valisi Sir Wilson, Irak’ın jeopolitik önemiyle ilgili şunları söylemiştir:

“Bu stratejik bölgenin anahtarı Irak’tır. Irak’ı işgal etmekle İslam dünyasının kalbine hançer saplamayı ve böylece Müslümanların aleyhimize birlik oluşturmalarını engellemeyi başardık. Barış dönemindeki politikamız bu ülkeyi korumak olmalıdır zira Mezopotamya bizim için bölgedeki bütün ülkeleri İngiltere hâkimiyeti altında tutmaya yarayan bir çivi gibidir. Bu yüzden bu ülke, bölgedeki Arap veya diğer İslam ülkeleriyle birlik olmamalı ve onlardan uzak tutulmalıdır.”³⁷

Dolayısıyla nasıl ki Lübnan günümüzde Ortadoğu’nun özeti olarak kabul ediliyorsa, maziden atıye kilit taşı da Irak olarak kabul edilmektedir.

36 Murat Yeşiltaş, “Ortadoğu’da Parçalanma ve Revizyonist Dönem”, *SETA Vakfı*, <http://www.setav.org/ortadogudaparcalanma-ve-revizyonist-donem/>, (Erişim Tarihi: 07.01.2017).

37 İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, çev. Hakkı Uygur, Küre Yayınları, İstanbul 2005, s. 24-25.

Sir Arnold Wilson'un, I. Dünya Harbi sonrası Irak Genel Valisi iken sarfettiği bu sözler, 1956 sonrası bölgede İngiltere'nin yerini alan ABD tarafından da dikkate alınmışa benzemektedir. Ortadoğu'nun, enerjinin, enerji nakil hatlarının çıkış noktasının ve Şii jeopolitiğinin kontrolünün Irak eksenli olarak ele alınması ve değerlendirilmesi, bu ülkeyi zorunlu olarak ABD ve İran'ın ilgi alanına sokuyor. ABD, dünya çapında geliştirdiği stratejik hedef sıralamasında bölgesel bazda Ortadoğu'yu, devlet bazında ise İran'ı her zaman öncelikli olarak ele almıştır. 1991'den itibaren ise İran'ın yanısıra Irak'ı da dikkate almak ve stratejik politikalar belirlemede göz önünde bulundurmak yönünde bir anlayış geliştirmiştir. Dolayısıyla Obama dönemi ile birlikte dikkatler her ne kadar Asya/Pasifik ikilisine kaydırılmış görünse de Irak, İran ile birlikte göz ardı edilemeyecek kadar önemli ve kontrol altında tutulması gereken bir ülkedir. ABD'nin 2014-2017 yılları arasında görünürde Irak'ta İran ile mutabık kaldığı yalnızca iki konu bulunmaktadır: Birincisi, Irak'ta demokratik bir yönetim kurulması, ikincisi ise DEAŞ ile mücadeledir. İlk husus, ABD'nin evrensel mesajları ve güvenlik teorileri ile uyumlu olmasına rağmen orta vadede ABD aleyhine ve fakat İran lehine bir sonuç ortaya çıkaracaktır. Zira Irak Şiileri, ancak ve ancak demokratik bir rejimde iktidara gelebilir ve yönetimde söz hakkına sahip olabilirler. Dolayısıyla ABD'nin İran kontrolünde birleşik bir Irak tasavvur etmesi, orta ve uzun vadede pek olası değildir. Keza DEAŞ ile mücadele de kısa vadede ABD (Demokratlar) , orta ve uzun vadede ise İran lehine bir netice ortaya çıkaracaktır. Zira DEAŞ ile etkin mücadele edilmesi ve bu örgütün pasifize edilmesi, Arap dünyasının ve İran'ın yeniden İsrail'e odaklanmasını ve bu konuya konsantre olmasını sağlayacaktır. Bu ise İsrail aracılığıyla Cumhuriyetçilerin yönetimindeki ABD'yi ve politikalarını negatif etkileyecektir.

İran, Irak'ın toprak bütünlüğünü sağlamaya çalıştıkça, ABD, bu politikayı geçersiz kılmak ve Irak'ı parçalamak yönünde bir politika güdecektir. İran, Irak'taki Şii Araplar üzerinde, Arapçılığı minimize, Şiiliği ise maksimize etmeye çalışmaktadır. ABD ise buna karşıt bir politika geliştirmekte henüz çekimser kalmaktadır. Zira Şii mezhepçiliğinin baskın olduğu Araplık ile Arap milliyetçiliğinin baskın olduğu Şiiliğin her ikisinin de İsrail aleyhine bir sonuç yaratması kaçınılmaz olduğu için, ABD ve İsrail açısından ırksal ve mezhepsel olan bu iki kavramın birbirinden ayrılması en rasyonel

seçenektir. Bunun da pratikteki yegane yolu, Irak'ın üçe ayrılması, Kürtler, Araplar ve Şiiilerin ayrı federasyonlara sahip olmasıdır. Bu muhtemel seçeneğin İran devlet adamları nezdinde endişe yaratması nedeniyle Irak makamlarıyla birlikte basın aracılığıyla sık sık karşılıklı “toprak bütünlüğü” mesajları vererek bu seçenek etrafında kamuoyu oluşturulmaya çalışılmaktadır.³⁸

Bu bağlamda ülkenin savunma ve güvenlik planlarında üç temel hedefin öne çıktığı söylenebilir. Birincisi, dışa bağımlılığı engellemek ve her alanda kendine yeten bir ülke haline gelmektir. İkincisi, İran'ın caydırıcılık kapasitesini artırmak, ülkeyi askeri açıdan çeşitli tehditlerle başa çıkabilecek duruma getirmektir. Üçüncüsü ise İran'ı değişen yeni stratejik ortama uygun olarak Ortadoğu ve Avrasya'da etkili, vazgeçilmez bir güç haline getirmektir.³⁹ İran bu noktada Devrim Muhafızları, Hizbullah, Asaib Ehlel Hak, Mehdi Ordusu, Liva el Kudüs, Liva el Bedir, Muhammed Bakır Tugayı, Fatimuyyun Tugayı, Liva el Kudüs ve Haşdi Şabi gibi Şii milis örgüt ve gruplarla bölgedeki gücünü maksimize etmekte ve caydırıcılığını arttırmaktadır. Bu politikayı özellikle Kudüs Gücü'nün lideri ve doğrudan Ali Hamaney'e bağlı olan Tümgeneral Kasım Süleymani aracılığıyla yürütmektedir. 2007 yılında BM tarafından yurtdışına çıkış yasağı konulan Süleymani'nin son dönemde Suriye ve Irak'ta Şii milislerle birlikte görünmesi, bu yasağa pek riayet etmediğinin ve Ortadoğu'nun şekillendirilmesinde aktif roller üstlendiğinin en bariz göstergesidir. Lübnan'da yayımlanan El Ahbar gazetesinin Irak'taki Şii milis gücü Haşdi Şabi'den üst düzey bir kaynağa dayandırdığı haberde yer alan Bağdat'ın, Tümgeneral Kasım Süleymani'yi, Musul'u kurtarma operasyonunda yer alması için Irak'a davet ettiği⁴⁰ şeklindeki açıklamalar ve Süleymani'nin, İran'ın yarı resmi haber ajansı ABNA için El Bedir Tugayları ve Haşdi Şabi

38 Ekim 2014'te: “Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum'la görüşen İran'ın Bağdat Büyükelçisi Hasan Danayifer, Tahrân'ın Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını istediğini söyledi. İran televizyonunun haberine göre İran'ın Bağdat Büyükelçisi Hasan Danayifer ile görüşen Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum, Tahrân-Bağdat ilişkilerini de ‘özel’ diye niteledi”. Bkz. “İran: Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını istiyoruz”, *Yakın Doğu Haber* http://www.ydh.com.tr/HD13323_iran--irakin-toprak-butunlugunun-korunmasini-istiyoruz.html (Erişim Tarihi: 05.02.2017).

39 Barış Doster, “Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası”, *Ortadoğu Analiz*, Ağustos 2012, Cilt:4, Sayı:44, s. 45.

40 “İrak, Musul operasyonu için Kasım Süleymani'yi istedi' iddiası”, *Sputnik News*, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201610181025338167-irak-iran-kasim-suleymani-musul-ope-rasyonu/> (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

milisleri ve komutanlarıyla çektirdiği resimler, Süleymani bağlamında ortaya atılan iddialara haklılık kazandırmaktadır.

Farsça yayın yapan Aparat adlı internet sitesinde Süleymani'nin konuşmalarının toplandığı koleksiyonun en tepesinde “Khavermiyane roye engošte in merd miçerkhed” ibaresi bulunmaktadır. Yani, “Ortadoğu bu adamın parmağında dönüyor!” Süleymani, Kudüs Gücü'nün başına geçtikten sonra Hizbullah üzerinden Lübnan siyasetinde de belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Lübnan'daki Dürzilerin lideri Velid Cumbulat'a göre Lübnan'da asıl karar verici merkez Hizbullah değil, doğrudan doğruya Ali Hamaney ve Kasım Süleymani'dir.⁴¹

The Guardian'a konuşan kıdemli bir Amerikalı yetkili, Süleymani'yi tanımlarken “*Acımasızlığı ve etkisi herkesi dehşete düşürür. O hem her yerdedir hem hiçbir yerde değildir.*” ifadelerini kullanmaktadır. 2004'ten 2009'a kadar Irak Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan Muvaffak Ruba onun hakkında, “*O koşulsuz bir biçimde Irak'taki en güçlü adam. Ondan habersiz Irak'ta hiçbir şey olmaz.*” diye bahsederr. Irak'ın önemli Sünni liderlerinden biri olan, fakat İran'a da uzak durmayan Salih Mutlak ise Süleymani'yi şöyle tanımlar: “*Süleymani'nin gücü doğrudan Hamaney'den gelir. Herkesi, cumhurbaşkanı da dahil herkesi by-pass eder. İslam'da anne-babaya itaat kuralı vardır. İran ve İran dışındaki bütün Şiiler Hamaney'e, dolayısıyla doğrudan onun adına hareket eden Süleymani'ye anne-babalarına itaat ettikleri gibi itaat ederler. Irak'taki bütün önemli insanlar onu görmeye gider. İnsanlar onun tarafından büyülenmiş gibiler, onu bir melek gibi görürler.*”⁴²

Rejimin son dönemdeki ideolojik referanslarıyla ilgili olarak Kasım Süleymani'nin de sıkça dillendirdiği “Yeniden Devrim İhracı” söyleminin, son kertede, İran'ın bölgede takip ettiği dış politikanın en önemli jeopolitik kodu olduğu söylenebilir. Bu ana akım söyleme destek veren ve ihmal edilmemesi gereken önemli diğer bir referans noktası ise imparatorluk dönemlerine yapılan atıflardır. Nitekim son

41 “İran'ın Ortadoğu'daki kılıcı: Kâsım Süleymâni”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-ortadogudaki-kilici-kasim-suleymani>, (Erişim Tarihi: 07.02.2017).

42 Aynı yer.

İran yayılcılığı ile Sasani İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşıp bunun ötesine geçildiğinin sıkça vurgulanmasının, son dönemdeki en önemli motivasyonlardan biri olduğu inkâr edilemez.⁴³

Sonuç

Tüm devletler, bölgesel ve küresel alanda manevra ve taktik bağlamı politikalar geliştirirken mutlak surette tehdit-tehlike-niyet ve risk faktörlerini hesaba katarak hareket etmek zorundadırlar. Tehdit, tehlike ve niyet okuma kavramları algısal nitelikleri ile ön plana çıkarlar ve devletin harekete geçmesinin temel sebebini oluştururlar. Ancak, bu sebeplerin nitelik ve nicelikleri bağlamında geliştirilecek politikaların olası sonuçları risk analiz ve faktörlerince belirlenir. Risk analizlerini ise pozitif ve negatif bağlamlarda şekillendiren yegane unsur, hem analiz faktörlerini geliştirecek olan devletin hem de bölgesel ya da küresel bağlamda risk oluşturması muhtemel devlet(ler)in kapasitesidir.

Devletler bağlamında geliştirilen ya da geliştirilmesi düşünülen stratejiler ve operasyonlara ilişkin göz önünde bulundurulması gereken risk analizi ve risk faktörleri aşağıda gösterilmiştir. Risk yönetimi ile ilgili analitik çalışmalardan birisi deniz teorisyeni Amiral J. C. Wylie tarafından yapılmıştır. Wylie'nin geliştirdiği “hesaplanmış risk” aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir.

P = Eğer başarılı olursak kâr'ımız

Cn = Teşebbüs etmezsek zararımız

Cf = Teşebbüs başarısız olursa zararımız

Cs = Teşebbüs başarılı olursa masrafı

S = Başarılı olasılığı

Wylie riski, P/Cf olarak veya potansiyel kar'ın başarısız teşebbüsün zararına oranı olarak tanımlamaktadır. Bu oran 1'den büyük olduğu ölçüde teşebbüs (veya strateji) desteklenmeli, değilse desteklenmemelidir. Buradan şu iki denkleme gidilmektedir:

43 Hayati Ünlü, “İran Dış Politikasının Jeopolitik Tahayyülü”, *SDE*, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/iran-dis-politikasinin-jeopolitik-tahayyulu/4242>, (Erişim Tarihi: 07.02.2017).

Eğer $P \times S < C_f(1-S)$ ise teşebbüs etme

Eğer $P \times S > C_f(1-S)$ ise teşebbüs et

Buradan devamla risk şu eşitliğe dayandırılmaktadır: $C_f/C_s < S/(1-S)$. Yani başarısız teşebbüsün zararının başarılı teşebbüse oranı, başarı oranının başarısızlık oranına bölünmesinden daha az olmalıdır.⁴⁴

Zikredilen açıklamalar ışığında mevcut konjonktürde İran açısından bölgesel risk analiz ve faktörlerinin, fayda/maliyet analizi bağlamında ortaya çıkardığı sonuç: $P \times S > C_n/C_f \times C_s$ ya da $P \times S > C_f(1-S)$ olduğu içindir ki, İran'ın son dönemde hard power politikaları sahada bulunmasının, bulunmamasından daha elzem ve gerekli olduğunun İran güvenlik bürokrasisi, diplomatları ve politikacılarının büyük çoğunluğunca kabul edilmiş olduğu ifade edilebilir.

- Risk Faktörleri (Hayati/Çok Önemli Ayrım Kıstasları)
- Güç kullanımının ekonomik maliyeti
- Tahmini zayıat düzeyi
- İhtilafın uzama riski
- İhtilafın genişleme riski
- İhtilafın mağlubiyetle sonuçlanma riski
- Uluslararası kamuoyu muhalefet düzeyi
- AB, AGİT muhalefet/destek düzeyi
- BM/Güvenlik Konseyi yaptırım düzeyi
- 1) ABD/Rusya müdahale/destek düzeyi
- NATO muhalefet/destek düzeyi
- Ülke kamuoyunun muhalefet/destek düzeyi ⁴⁵ şeklinde kategorize edilmiştir.

44 J. C. Wylie - John B. Hattendorf, "The Calculation of Risk", *Military Strategy: A General Theory of Power Control*, Naval Institute Press, Annapolice 1989.

45 Atilla Ateş, *Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, Mart 1996, s. 65.

Faktörlerin ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutları bağlamında İran'ın özellikle son dönem Ortadoğu ve Irak politikalarına bakacak olursak şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

1. Bölgeye yönelik güç kullanımlarının, sınırlı, asimetrik/gayrı-nizami ve yerel güçlerden müteşekkil olarak sürdürülmesi ekonomik maliyeti minimize etmektedir.
2. Irak ve Suriye'de Şii milislerle müttefik rejimlere destek sağlanması, zayıf düzeyini orta seviyede tutmaktadır.
3. İsrail, Katar ve S.Arabistan ile mevcut ihtilafların uzaması rejimi güçlendirirken ABD ve İngiltere ile uzun süreli ihtilaflar, yeni yaptırımları ve Batı müttefiki rejimlerin daha fazla silahlandırılması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle 2016 yılı içerisinde İsrail'e yönelik söylemler minimize edilmiş, Irak'a konsantre olunarak ABD ile işbirliği içerisinde görünmeye ve DEAŞ özelinde terörle mücadele ediliyormuş izlenimi verilmeye çalışılmış ve çalışılmaktadır.
4. İhtilafların genişlemesi, şüphesiz maliyetleri maksimize edeceği için İran, hem Irak'ta Şii hem de Suriye'de Nusayri rejimlerini tek başına koruyamayacağı nokta-i nazarından hareketle Rusya'yı Suriye'ye davet etmiş, böylelikle enerjisini tek bir noktaya kanalize etmiştir.
5. (d) maddesi ile bağlantılı olarak ihtilafın başarısızlıkla sonuçlanma riskini, Rusya'yı sahaya çekerek ortadan kaldırmıştır.
6. Uluslararası kamuoyunun muhalefetini, bölgede bir devlet terörü estirmedeği görüntüsü vererek azaltmış, daha önce değinildiği gibi asimetrik unsurlarla vekâlet savaşı yürütmeyi tercih etmiştir.
7. Şu aşamada bölgesel kuruluşların ve AB gibi kurumların pasif tutumları ve sahada yeterince olmama yönünde bir tavır takınmaları, İran ve Rusya için kolaylaştırıcı bir etken olarak değerlendirilebilir.
8. Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki rolleri İran açısından en büyük güvenceyi oluşturmaktadır.
9. Küresel aktörler arasındaki rol ve bölge paylaşımları ile bölgede ihtilaflı konuların daha sonraki aşamalara bırakılması, ayrıca ABD

askeri yetkililerinin öncelikli tehdit sıralamasında Kuzey Kore'yi ilk, Rusya'yı ikinci sıraya yerleştirmeleri sürecinin yarattığı boşluk, kısa vadede ABD'nin İran için bir risk faktörü olmasını engellemekle birlikte orta vadede Cumhuriyetçi D. Trump yönetiminin gerek İsrail ve gerekse Kürtler bağlamındaki tutumu, İran için bir takım sıkıntıların habercisi gibi durmaktadır.

10. Bölgede mücadele edilen grupların ve örgütlerin NATO ile bir bağlantısının olmaması ve ayrıca aynı gruplara yönelik NATO ülkeleri ile birlikte hareket edilmesi dolayısıyla söz konusu savunma paktının destek düzeyinin yüksek tutulduğu ve bu noktada herhangi bir çıkar çatışmasının yaşanmadığı değerlendirmeleri, mevcut konjonktür açısından öne sürülebilir.
11. İran kamuoyunun ulusal çıkarlar bağlamında kenetlenmesi ve bölgesel gelişmelerin ülke çıkarları kapsamında sunulması, korkusal sorunların güvenikleştirilmesini gerekli kılmaktadır. İranlı stratejistler, Veli-yi Fakih'e yakın gruplar ve özellikle Kudüs Gücü'nün lideri Kasım Süleymani, değinilen politikayı doğru ve propagandist bir biçimde işlemekte, bu durum ise, İran Şiiileri için "micro lebensraum"lar yaratıldığı izlenimi vermektedir.

Şüphesiz İran'ın bölge politikalarını sert bir zeminde kararlı bir şekilde sürdürüyor olması, diplomatik manevra alanını genişletmekte, söz hakkına sahip olabileceği alan ve konu sayısını arttırmakta, uluslararası görüşme ve toplantılarda görüşlerine başvurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu politika kısaca "her daim masada olma" politikasıdır ve İran için hayati derecede önemlidir.

İran'ın Suriye'de Şii milisleri kullanması yalnızca müttefiki Esed'i ayakta tutmakla kalmamış, aynı zamanda Tahran yönetiminin bölgede mezhepsel ideoloji vasıtasıyla nüfuzunu arttırmasını ve bölgesel meselelerde söz sahibi olmasını sağlamıştır. Zira 30 Haziran 2012 ile 22 Ocak 2014 tarihlerinde İsviçre'nin Cenevre kentinde Suriye'nin geleceği hakkında yapılan görüşmelere çağırılmayan Tahran yönetimi, kendi güdümündeki milislerin sahada kaydettikleri ilerlemenin de etkisiyle Kasım 2015'de gerçekleşen Viyana toplantısına davet edilmiştir. Tahran yönetimi ayrıca, 18 Aralık 2015'te BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen ve Suriye'de geçiş dönemi için

oluşturulan yol haritası ve ateşkes üzerinde de etkili olmuştur.⁴⁶

İran'ın tüm bu ideolojik ve jeopolitik referanslarla birlikte, bugün gelinen noktada, bölgede var olan etkisini her geçen gün arttırmaya çalıştığı artık su götürmez bir gerçektir. İran aslında bu ilerleme arzusunu Arap Baharı öncesinde de tasarlamaktaydı, bu nedenle Arap Baharı kendisine İslam Devrimi sonrası sürekli beklediği bölgesel çözümlü alaka avantajlar sağladığı için duruma birçok aktörden daha hazırlıklı yakalandığı ifade edilebilir. Örneğin Arap Baharı başlamadan önce İran Dışişleri Bakanlığı tarafından “İran'ın Güvenliği İçin Irak'ta Yeniden Ulusal Kimlik İnşası” gibi yayınlar hazırlanmıştır. ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrası da Kudüs Gücü liderliğinde bu ülkedeki varlığını her geçen gün arttırmıştı. Benzer şekilde, Suriye'de de krizden sonra etkisini en fazla arttıran ülke olarak öne çıkan yine İran olmuştur. Geçtiğimiz aylarda basına hiç yansımaya da Süleymani liderliğindeki Kudüs Gücü'nün vatan hainliğiyle suçladığı Esed'in en yakın adamlarını sırayla asması, İran'ın ülke yönetiminde ne kadar söz sahibi olduğunu göstermesi açısından önemli bir örnek olarak öne sürülebilir.⁴⁷

Netice itibarıyla İran'ın son dönemlerde Ortadoğu bağlamında yürüttüğü politikaların yoğun bir proaktif karakter arz etmesi ve bu politikayı, tüm askeri ve politik güç araçlarını devreye sokarak sert bir şekilde kanalize ediyor olması, bölgede mevcut olan gücüne güç katmakta, bölgenin daha da istikrarsızlaşmasına sebep olmakta ve küresel otorite boşluğunun yarattığı tüm illegal unsur ve faaliyetleri devreye sokmasına sebebiyet vermektedir. Çalışmanın başında da belirtildiği üzere proaktif güvenlik politikalarının “çıkartıcı” eksenli olması, İran'ın stratejik tercihlerini tamamen realist bir bakış açısıyla biçimlendirdiğinin ve menfaatlerini bölge barışı ve bölgesel çıkarların önüne koyduğunun en bariz göstergesidir. ABD'nin, İran'a karşı İsrail ve Türkiye'yi dengeleyici bir unsur olarak masada tutamayışı, Rusya destekli İran'ın bölgede at koşturmasını kolaylaştıran en önemli etkenlerden biridir. Kısa vadede İran'ın bölgedeki kazançlarını

46 İsmail Sarı vd., “İran'ın Afgan Lejyonerleri Fatimiyun Tugayı”, İRAM Centre, <http://www.iramcenter.org/wp-content/uploads/2016/12/Iran%C4%B1n-Afgan-Lejyonerleri-Fatimiyun-Tugay%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.05.2017).

47 Hayati Ünlü, *a.g.m.*

maksimize edeceği olası görünmekle birlikte, Kasım Süleymani'nin Ortadoğu'da dizayn etmeye çalıştığı harita ile küresel güçlerin yeniden biçimlendirdiği ve çizdiği BOP referanslı haritanın, orta ölçekte çakışması da muhtemel görölmektedir.

KAYNAKÇA

“Hizbullah, ‘Direnişçi Ortadoğu’nun kurulmasını temenni etti”, Pars Today, http://parstoday.com/tr/news/middle_east-i48460-hizbullah_direnişçi_ortadoğunun_kurulmasını_temenni_etti, (Erişim Tarihi: 04.04.2017).

“Irak, Musul operasyonu için Kasım Süleymani’yi istedi iddiası”, Sputnik News, <https://tr.sputniknews.com/ortadoğu/201610181025338167-irak-iran-kasim-suleymani-musul-operasyonu/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

“İran deniz kuvvetleri komutanından açıklama”, Pars Today, http://parstoday.com/tr/news/iran-i6595-İran_deniz_kuvvetleri_komutanından_açıklama, (Erişim Tarihi: 02.04.2017).

“İran: Irak’ın toprak bütünlüğünün korunmasını istiyoruz”, Yakın Doğu Haber, <http://www.ydh.com.tr/HD13323-iran--irakin-toprak-bütünlüğünün-korunmasını-istiyoruz.html>, (Erişim Tarihi: 05.02.2017).

“İran’da Ruhani’nin yardımcısına tepkiler dinmiyor”, Yakın Doğu Haber, <http://www.ydh.com.tr/HD13734-iranda-ruhaninin-yardimcisi-na-tepkiler-dinmiyor.html>, (Erişim Tarihi: 27.02.2017).

“İran’ın Ortadoğu’daki kılıcı: Kâsım Süleymâni”, Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-ortadogudaki-kilici-kasim-suleymani>, (Erişim Tarihi: 07.02.2017).

“Kasım Süleymani’nin Bahreyn tehdidi ne anlama geliyor?”, İRAM Center, <http://www.iramcenter.org/292/Kasım-Süleymani’nin-Bahreyn-tehdidi-ne-anlama-geliyor>, (Erişim Tarihi: 29.03.2017).

ALAGÖZ, Bilgehan–Ekber Kandemir, “11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran’ın Afganistan Siyaseti”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2015, s. 139-140.

ATEŞ, Atilla, Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 1996.

AYDIN, Mustafa vd., Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2015.

BUZAN, Barry, İnsanlar, Devletler & Korku, çev. Emre Çıtak, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul 2015.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “İran ve Güvenlik Algılamaları”, Refet Yinanç - Hakan Taşdemir, der., Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin Yayınları, Ankara 2002, s. 142.

DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

DEDEOĞLU, Beril, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yeni yüzyıl Yay. 3.Baskı, İstanbul 2014.

DOSTER, Barış, “Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası”, Ortadoğu Analiz, Ağustos 2012, Cilt: 4, Sayı: 44, s. 45.

ERDÜMLÜ, Güngör, Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye, Babil Yayıncılık, Ankara 2004.

EROL, M. Seyfettin-Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik unsuru Olarak Siyasal Rejim”, Akademik Bakış, Cilt: 4, Sayı: 8, Yaz 2011, s. 17.

GÜNDOĞAN, Ünal, İran ve Ortadoğu, Adres Yayıncılık, Ankara 2010.

İZZETİ, İzzetullah, İran ve Bölge Jeopolitiği, çev. Hakkı Uygur, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

KATZENSTEİN, “Milli Güvenlik Kültürü; Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik”, Peter J. der., çev. İbrahim Efe, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya 2014.

KESKİN, Arif, “Şii Jeopolitiği ve İran”, Mehmet Tuncel, der., Ortadoğu'da Güç Savaşları-Hedef Neden İran?, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2008, s. 32-33.

KOLSUZ, Kürşat, “Teoriler Işığında Türk-İran İlişkilerinde Stratejik Derinlik”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

MORGENTHAU, Hans, Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi, çev. Ünsal Oskay-Baskın Oran, 1967.

NEOCLEOUS, Mark, Güvenliğin Eleştirisi, ev. Tonguç Ok, Nota Bene Yay., Ankara, 2014.

SARI, İsmail vd., “İran’ın Afgan Lejyonerleri Fatimiyyun Tugayı”, İRAM Center, [http://www.iramcenter.org/wp-content/uploads/2016/12/Iran%C4%B1n-Afgan-Lejyonerleri-Fatimiyyun Tugay%C4%B1.pdf](http://www.iramcenter.org/wp-content/uploads/2016/12/Iran%C4%B1n-Afgan-Lejyonerleri-Fatimiyyun-Tugay%C4%B1.pdf), (Erişim Tarihi: 03.05.2017).

ŞAHİN, Mehmet, “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, der., Ortadoğu Siyasetinde İnan, Barış Yayıncılık, Ankara 2011.

ŞİMŞEK, Halil, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, IQ Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.

WYLIE, J. C.- Hattendorf John, “The Calculation of Risk”, Military Strategy: A General Theory of Power Control, Naval Institute Press, Annapolice 1989.

YEŞİLTAŞ, Murat, “Ortadoğu’da Paralanma ve Revizyonist Dönem”, SETA Vakfi, <http://www.setav.org/ortadogudaparcalanma-ve-revizyonist-donem/>, (Erişim Tarihi: 07.01.2017).

YILMAZ, Sait, Gù ve Politika, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2008.

Structure Abstract

Religion and identity are the most dynamic elements that make up the building blocks of a culture. While almost all states constitute foreign policy, they constitute their political choices in the context of their cultural dynamics based on the current conjuncture. At this point, in term of time scale they are surrounded by historical accumulation and tradition but in term of space scale they are surrounded by geography.

Geopolitics and geopolitics related perceptions, imaginations, codes and discourses which means that determination of politics by geography or shaping politics in the current geography axis are the most effective elements determining the power and security policies of the states. The geopolitical position builds religion/sect and identity together with other human factors. This building process, which is shaped on the historical/cultural structure, is the only issues that determine the state's expansionist, opportunistic or status quoist behavior to the extent that internalization of the concepts of statesmen and societies has reached political, economic and social saturation. States' positions, historical traumas, dreams, goals, capabilities, capacities and strategic depth perceptions are decisive factors in their regional or global role.

The most important instrument that enables Iran to become geopolitically active state in the Middle East is Shia Islam. Geopoliticalization and securitization of the geographical location of the Shiite population from the sectarian point of view is important for Iran's power and security dependent politics. The approach of establishing and maintaining the security of the state beyond the borders foreground sectarian and identity-dependent social security policies and forms a comprehensive Lebensraum (living space) for Iran. Therefore, the sectarian-based identity is the basic dynamics of identity, and the Shi'a geopolitics is the basic dynamics of security. States need power and power elements not only to protect their interests, but also to maximize their interests.

Because the security is a shareable but entrusted concept it is necessary to provide it with various combinations. At this point, it can be seen that Iran acts as a reference for security in the Middle East with reference to the Secularization approach, which is a discursive

and political process and is owned by secularizing rhetoric and politics of the areas covered by the Shiite population living in Iraq, Syria, Lebanon, Yemen, Bahrain, and Saudi Arabia. The construction of Shia as a defense ideology at the base of Persian idealism, has made it possible for this fiction to turn into a defensive line in the geographical regions where the Shiite population lives.

However, the fact that the military successes in the field are the most important elements of the political achievements at the table has made it necessary for Iran to enforce its hard power policy with Shiite militarist organizations in certain geographical areas.

Another issue that needs to be emphasized in the context of the region is the “Security Dilemma”. The perception and construction of each of the regional states as “threat” and “the other” by others has raised armament race in the region to the top level. Actors have gone on to increase their political strength and security to the extent of the strength and capacity of the adversary actor.

Determination of power and capacity for another has brought about a security dilemma of the region and this in turn, has created a community of states with no winners. For this reason, Iran has taken the issue of capacity increase or regional domination not in the context of official sources but in the scale of illegal structures. In addition, it has introduced an opportunistic policy that is idealizing the constructivist Revisionism in terms of Soft Power policies.

In terms of Iran, the most important state in the region is Iraq. Iraq is the closest neighbor and the majority of the population is Shi’a. In addition, holy cities of Shi’a such as Karbala and Najaf are in Iraq. For Iran, the territorial integrity of Iraq is essential in the context of its geopolitical objectives. While fighting DEAŞ with the US in Iraq, the Kurdish autonomous corridor that the US has struggled to build in the north of Iraq and Syria, presents a threat to the integrated regional interests of Iran and the Shia geostrategic line. The shifting of Russia’s entire political energy to Syria has left Iran alone with the US in Iraq. Knowing that the US has given priority to North Korea for now, Iran is taking all the means to maximize its power for security in the present conjuncture.